

VÄXTER

I HÄLSINGLAND OCH GÄSTRIKLAND

RALLARROS

Nr 3
1988
Årg.6

Växter i Hälsingland och Gästrikland ges ut av Gävleborgs Botaniska Sällskap (GÄBS), lokalförening av Svenska Botaniska Föreningen (SBF). Tidskriften utkommer med tre nummer årligen (vinter, vår och höst) och distribueras till medlemmar i GÄBS.

Du blir medlem i GÄBS genom att betala in årsavgiften på GÄBS postgirokonto 57 58 11 - 5. Årsavgiften för 1988 är 55 kr för dig som inte är medlem i SBF. 5 kr av denna avgift går till medlemskap i SBF. Om du redan är medlem i SBF, genom prenumeration på Svensk Botanisk Tidskrift (SBT), är årsavgiften 50 kr.

Prenumeration på SBT beställs genom Britt Snogerup, Botaniska museet, Ö. Vallgatan 18, 223 61 Lund, postgiro 446 50 72 - 9. SBT utkommer sex gånger årligen och omfattar ca 380 sidor. Prenumerationsavgiften för 1988 är 155 kr.

Önskemål och bidrag i alla tänkbara former för kommande nummer av Växter i Hälsingland och Gästrikland mottages tacksamt av redaktionen som består av:

Bengt Stridh, Våktargatan 18 A nb, 754 22 Uppsala, 018/43 38 89

Rosa Wallgren, Källparksgatan 2, 754 32 Uppsala, 018/11 04 29

Mats Wedin, Gnejsvägen 7 A, 752 42 Uppsala, 018/15 22 39

GÄBS styrelse 1988

Ordförande	Anders Delin	Lundnäs	820 10 Arbrå	0278/400 57
Vice ordf.	Peter Ståhl	Lugna Gatan 74	802 30 Gävle	026/14 59 68
Sekreterare	Ulf Swahn	S Kopparslagarg 13 B	802 21 Gävle	026/10 35 86
(kassör)	Bengt Stridh	adress enligt ovan		
t.f. kassör	Stefan Olander	Box 225	820 03 Viksjöfors	0271/180 39
	Barbro Risberg	Hagmarksgatan 44	813 00 Hofors	0290/277 81
	Åke Ågren	Ringvägen 9 E	826 00 Söderhamn	0270/105 03
suppleant	Björn Wannberg	Ornvårksvägen 7	756 52 Uppsala	018/32 07 59
suppleant	Mats Wedin	adress enligt ovan		

GÄBS bildades i Gävle den 7 februari 1982. Sällskapets syften är:

1. Att sammanföra människor, som är intresserade av botanik i allmänhet eller någon av botanikens många specialgrenar, och verka för spridandet av kunskaper inom dessa områden.
2. Att utforska floran i Gävleborgs län.
3. Att verka för skydd och vård av hotade växter och växtsamhällen i länet.

I Hälsingland bedrivs projektet "Hälsinglands flora" med Anders Delin som ledare och Peter Ståhl som handhavare av atlas-rutor. I Gästrikland pågår projektet "Hotade och sällsynta växter i Gävle kommun" med Ulf Swahn och Peter Ståhl som ledare.

GÄBS har 199 medlemmar (1988-09-16).

Omslagsbild av Jonas Lundin, Gävle.

Uppsala den 19/9 1988

Hej läsare!

Så här dagen efter valet kan vi även inom GÄBS konstatera en nedgång: - 36. Så många är nämligen de medlemmar som inte givit GÄBS förnyat förtroende, trots en intensiv brevkampanj under den senaste tiden. Bidrag därför gärna med att göra reklam för vår tidskrift. Varför inte sticka detta nummer av vår tidskrift under näsan på din blomstervän. Här finns många trevliga artiklar att sniffa i sig.

Vad sägs om att bekanta sig med de rara myrstarr och tågstarr, mårornas utbredning i Söderhamnstrakten, klubbalen och dess förkärlek till HK, vitmossor, inventerarträffen i Kårböle och svaret till tävlingen i förra numret. Håll tillgodo!.

Vi kan redan släppa nyheten (?) att *fjällven* måste utnämnas till årets växt i Hälsingland. Efter Peter Ståhls upptäckt av denna art i fjol höst har antalet nya fynd ökat lavinartat. Men hur vanligen är den egentligen?. Tjaa... den verkar finnas i många (alla?) 5x5 km rutor i nordvästra Hälsingland. Men var går dess utbredningsgräns??. Det finns bara ett sätt för dig att bidra till gåtans lösning. Gå med som uppgiftslämnare eller aktiv inventerare i projekt Hälsinglands flora!!. Huka er i skogarna, nu går vi in på slutsputten!.

Redaktionsråvarma

BES, MWE och RMW

PS. Naturligtvis hoppas vi som vanligt på en syndaflod av bidrag från vår stora lässekrets till nästa nummer av Växter i Hälsingland och Gästrikland!.

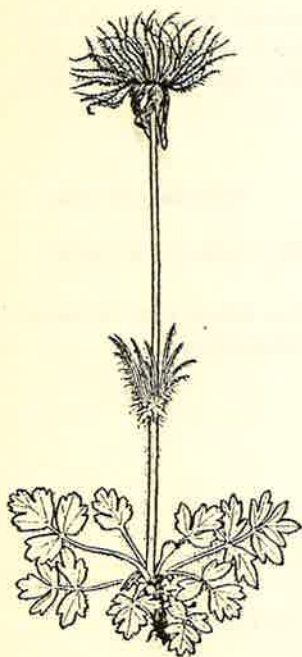
HÖSTMÖTE

Lördag den 15 oktober kl. 10.00

Hos Anders Delin, Lundnäs, Arbrå. Tag med sommarens krysslistor, intressanta beläggsexemplar och pressat material som du vill ha hjälp med. Fotografier på trevliga fynd är också välkomna. Alla intresserade hälsas hjärtligt välkomna!

INVENTERARTRÄFFAR SOMMAREN 1988

Under den gångna sommaren har GÄBS haft två 3-dagars inventerarträffar. Den första i Los den 22-24 juli lockade ett 20-tal deltagare. Många roliga fynd gjordes som vi hoppas få läsa en rapport om i nästa nummer av vår tidskrift. Mötet i de betydligt mera okända Kårböle-trakterna sporrade ca 15 personer att göra en inventerarinsats. I detta nummer får vi en rapport från två av inventerargrupperna.

Mosippa
(*Pulsatilla vernalis*)

Höstlåsbräken
(*Botrychium multifidum*)

Teckningarna i detta nummer är tagna ur Lids "Norsk og Svensk flora" om ej annat anges.

4 DAGAR MED GÅBS I RUTA 16F5E

Jag hade redan tjuvstartat i rutan 16F5E, omedelbart nordväst om Kårböle samhälle, tillsammans med före detta Kårböleborna Ally Lindfors och Kalle Forsberg när vi den 12 juli for runt i Kårböletrakten. På Högholmen hade Kalle ca 1924-25 plockat 3 *brunkullor*. Han visste inte vad det var för blommor han plockat men Margareta Unsgård, bördig från Jämtland hade kunnat ge honom svar. En sommarstuga, *grässljærnblomma*, *vilmåra*, *blåklöcka*, *rölleka*, *vårbrodd* och *fårsvingel* är de enda spår av människan och det forna betet som kan skönjas idag.

Mitt i mot Lindskog finns på Ljusnans västra sida en "ängsmark" på sandig jord. Rikliga förekomster av *kattfot* fick oss att börja lågsniffa efter låsbråken. *Mattlumner*, *åker- och ängsvädd* och *backslarrdök* upp och efter en stund hittade Ally det första bladet av *höstlåsbråken*. Så småningom hittade vi 9 exemplar fördelade på två platser med ca 25 m mellanrum. *Skavfråken*, *rödkämpar* och *gråbinka* var andra intressanta arter.

På väg till bron över älven växte *fjällnejlik* på tallmon nära Ljusnan. Ca 50-100 m nordväst om bron hade vi fått tips om att där skulle finnas blåsipppa och tibast. Denna plats var verkligen ett fynd. En frodig lövskog sträckte sig från Ljusnan och mot Strandbodarnas ängsmarker. Troligen har här varit några gamla älvfåror som vid högt vatten gödslat området. Vi hittade *blåsipppa*, *vårärt*, *tibast*, *klockpyrola*, *skogstry*, ymnigt med *liljekonvalj* och *piprör*, *lundelm*, *myskgräs* och 13 exemplar av *grönyxne*. Såvitt jag vet är detta den nordvästligaste förekomsten av *vårärt* i Hälsingland. Tyvärr har man anlagt en tipplats för grus vid älven som säkerligen också naggat det "fina" området i kanten. I gruset växte inte oväntat *fjällvedel*.

Som avslutning på dagen gick vi ut i tallskogen ca 50-100 meter nordost om bron över Ljusnan och där återfann vi två exemplar av *mosippa* som Ally visste skulle växa här.

Sven-Erik Färilin var min följeslagare under första inventeringsdagen under Kårbölemötet (12 augusti). Vi beslöt oss för att börja vid Öjeforsen. Forsen byggdes ut i början av 60-talet men jag visste av erfarenhet från Laforsen att mellan kraftverket och utloppskanalen finns goda möjligheter att finna en något sånär ursprunglig flora. Nedanför kraftverksstationen är älvfåran mycket smal och branta klippor stupar på den norra stranden ned mot älven. På den södra stranden finns också klippor men ej så branta och dessutom en stor och helt intakt stenkista. Den är ca 2-3 m hög och uppskattningsvis ett hundratal meter lång. Ett imponerande minnesmärke från flottarepoken. Klipporna har dock troligen varit för hårt exponerade av strömmar för att exempelvis fågelstarr skulle ha kunnat etablera sig. Detta vackra parti, om man bortser från kraftverket och en stor, sprängd, sidotunnel till kraftverket, sträcker sig ett par hundra meter ned till en skarp, 90-graders sväng. Här börjar man ana möjligheterna att finna de

fjällväxter som är så vanliga vid Mellanljusnan eftersom klippstranden upphör. Dock är den norra stranden mycket storblockig och några mera skyddade lägen med finare material är sällsynta. Bakom en låg och kort stenkista där dessutom en mycket liten bäck rinner ner hittar vi dock relativt sparsamma bestånd av de växter vi gått och letat efter. Till fjälltraktsväxterna hör *smalfråken*, *fjällnejlika*, *fjällvedel*, *fjällkvanne* (en liten planta utan blommor), *kung Karls spira* och sannolikt växte här även *fjällögontröst* tillsammans med vanlig *ögontröst*. På den norra stranden hittade vi också andra icke ovanliga växter vid den outbyggda Mellanljusnan, nämligen *ängsbrämma*, *strandgyllen*, *lundelm*, *piprör*, *mannagräse* och *backstarr*.

Det finaste artfyndet gjorde vi i en fåra i västlig riktning norr om huvudfåran. Sannolikt har detta varit en fåra där vatten runnit vid högt vattenstånd. Idag är dock vattenföringen obetydlig eftersom denna fåra dämats av vid kraftverksbygget. Endast någon mindre bäck ger vatten till fåran. Vid åsynen av denna fåra gick tankarna otvivelaktigt till fynden av tågstarr i hållkar intill kanjonen vid Laforsens numera i det närmaste torrlagda norra fåra. Mycket riktigt hittade vi snart *tågstarr* i de blötaste partierna mellan de små blocken. Arten är oansenlig och därför inte helt lättfunnen men när vi lärt oss dess växtplats, utseende med oftast tre ax tätt tillsammans i toppen och den blekt vitgula färgen kunde vi lara oss att se den på upp till fem meters håll. Sammantaget stod här flera tiotal plantor glest utspridda. Detta är ungefär det femte moderna fyndet i Hälsingland av tågstarr. Något högre upp i fåran växte *gräsulli* ett mera kärrartad parti.

Den södra stranden var en stor besvikelse. Här har man lagt stora mängder sprängsten i samband med kraftverksbygget så att älvens bredd minskat till 1/2 eller 2/3 av den ursprungliga. Möjligen är detta orsaken till den erosion och lite märkliga sandavlagringar som kunde ses på älvens norra strand. Vid höga flöden går vatten fortfarande i denna fåra och eftersom man fyllt igen en stor del av den ursprungliga fåran trängs vattnet upp mot den norra stranden och älven måste söka sig något nya vägar. Trots att 25 år gått är vegetationen mycket gles på södra strandens fyllnadsmassor. Upp till en halvmeterhöga björkbuskar och en del andra triviala arter går förstås inte upp mot den ursprungliga strandvegetation. Ett sorgligt misstag att man tilläts lägga massorna på denna plats!

Vi fortsatte till Hemmyrslätten som var ett svagt rikkärr med sparsamma förekomster av *krypvide*, *gräsull* och *ängsnycklar*. Det roligaste fyndet var *brunag* som något överraskande stod i gungflyartade partier mot tjärnkanten. *Vitag* som också fanns på myren är väldigt mycket vanligare än brunag, som är en raritet i dessa trakter. Den torra sommaren gjorde dock att vi inte behövde riskera att gå ner oss för att nå dessa plantor. Efter målmedvetet letande fann vi också några exemplar av *myggblomster*. Vid vägkanten stod en ny överraskning på lut. Här växte rikligt med *fjälligelknopp*, som krävde en stunds betraktande

eftersom den något påminde om dvärgigelknopp. Dessutom bidrog växtplatsen till förvåningen.

Vår tur med valet av besökta platser fortsatte att stå oss bi vid Strandbodarnas kulturmark. Potatisland var överbemannat med vackert blommande *knölsyska*. Andra intressanta arter var *backnejlika*, *rödblåra*, *smällglim*, trolig *backruta*, *fjällvedel* i en vägkant, *ängsklocka*, *knölklocka* (sannolikt planterad), *piprör* och *backstarr*.

Lördagens exkursioner gjorde jag i sällskap med Kennet Olsson och Leif Viklund. På morgonen följde dessutom det entusiastiska Kårböleparet Karl och Ellen Svedell till vårartlokalen för att visa var de tidigare funnet fältgentiana vid Ljusnans strand. Vi kunde ej återfinna några gentianor. Troligen har växtplatsen blivit överfylld trodde de. Karl och Ellen berättade också om en skogsbäck* som försvann ner under jorden och att det där blivit en frodig växtlighet. Bland annat hade de sett libast där. Detta lät intressant tyckte vi och med deras guidning sökte vi oss till bäcken. Mycket riktigt var det här mycket frodigt. Längs bäcken växte rikligt med *libast*. *Trolldruva*, *skogstry* och *vispstarr* är andra rikindikatorer som vi påträffade. Tanken slog oss att här skulle kanske kunna växa underviol, en raritet i dessa trakter. Efter en stunds letande dök det upp violblad som var kraftigt långhåriga på ovensidan och som dessutom hade hår på undersidan. Detta och en karakteristiskt, men något svårbeskriven, bladform visade att vi funnit en annan raritet: *skuggviol*!. En stor och glad överraskning. Ändå mer överraskande var fyndet av *myskmåra* som växte i undervegetationen. Bäcken är en fin lokal som kräver extra hänsyn vid fortsatt skogsbruk. *16F5E14.

Efter det att paret Svedell lämnade oss gav vi oss i kast med stora, 350 meter höga Nötberget. I Zander Säfverstams förnämliga förteckningar hade vi funnit att sötvedel och oxbär var påträffad på Nötberget under 1900-talets första decennier. Ally Lindfors hade också meddelat att blåsippra och trolldruva fanns i berget, men hon visste inte var. Med blicken kalibrerad för ovanstående arter gav vi oss av på en ca 5 km lång vandring. Sällsyntheterna sötvedel och oxbär kunde vi inte återfinna. Däremot växte *blåsippa* och *blågröe* i den västra delen av den låga klippbrant som finns på den södra sidan. Toppen av berget var fattig. Ca 10-årig tallskog stod på ett stort område som brunnit. I den östra slutningen fann vi *ögonpyrola* längs en bäck i granskog. Bäcken var vackert inramad av ormbunkar och rikligt med stjärnmossor. *Lunglav* växte på lövträd. En orädd hare gjorde oss sällskap en stund. I granskog nära ett hygge hittade vi inom ett litet område hundratals exemplar av *knärol*, de flesta som vanligt utan blommor.

En mindre trevlig bekantskap var det fula hygge som Korsnäs-Marma gjort under det senaste året. I hyggeskanten mötte oss upp till meterdjupa skogstraktorspår som översvämmats och fört med sig grus ett 50-tal meter längs en liten bäck. På hygget gick många och kraftiga skogstraktorvägar. Jag fick från

skogsvårdsstyrelsen senare veta att man använt grävskopa för att göra vägar. Det mest irriterande var kanske att man vid en bergbrant avverkat vart enda litet träd. Tråkigt! och ej i enlighet med intentionerna i skogsvårdslagen. Roligt var dock att hitta *strutbråken*, *trolldruva* och *vispstarr* nedanför branten. På väg tillbaka från berget kunde vi passa på att kryssa av *myggblomster* och *dylåg* vid Bergmyran. Väster om Bergmyran finns ett kärr med *klibbal* och *kalla*.

Under ihållande regn kunde vi vid ett besök vid Björkån, norr om Ljusnan, konstatera att vi troligen funnit *fjällven* på en klippa i ån. En art som efter Peter Ståhls upptäckter under hösten ifjol nu börjar räknas in till de arter man bör hitta vid åar i nordvästra Hälsingland.

Sista dagen var Mats Dynesius min följeslagare. På topografiska kartan hade jag sett att det nordväst om Kvarnberget fanns en bäck som streckad, det vill säga den går bitvis under jord. Det verkade mycket intressant med tanke på gårdagens fynd. Med skuggviol och annat rart i tankarna gav vi oss iväg över hygget för att komma till bäcken. I ett traktorspår stod *amerikansk dunört*, en sen invandrare i vår flora och som är stadd på stark spridning. Bäcken blev ett fiasko. Vi hade svårt att överhuvud taget hitta den!. Vi fortsatte istället mot ett kärr öster om Björkån. *Klubbstar* och *ängsnycklar* hörde till det roligare i kärret. Vid Björkån fanns bland annat *libast* och blad av *fjällskära*. En vacker liten kanjon hann vi också se innan vi lämnade bäcken.

Nästa mål blev Lindskog. Rosa Wallgren hade sagt att hon varit där men endast under ett kortare besök. Rosa såg bland annat pilblad och vattenpilört. De sista hundra metrarna fram till Lindskog får man gå på en stig. På den växte *mattlumner*, *dvärglumner*, *åkervädd* och *fjälltimotej*. Lindskog verkar idag vara en plats där man bara bor på sommaren men det har nog varit bofast befolkning här. Ett femtiotal meter öster om den första gården fann vi tre exemplar av *höstlåsbråken* nära skogskanten och växande bland väggmossa, som höstlåsbråken ofta gör. Nära en jordkällare fanns återigen *rödkämpar*. Vi gick ner mot älven och där växte ett bestånd med några tiotal *mosipor* tillsammans med *backstarr*. Backstarren trivs på de sandiga markerna längs Ljusnan. De små buskarna var nogsamt bortslagna med lie. På landsidan av en levé vid älven fick vi återigen anledning att testa min låsbråken-bland-kattfot-teori. Vi fann ännu ett exemplar av *höstlåsbråken*, dock ej bland kattfotplantorna. Efter en stunds krypande på knäna hade vi letat reda på fem exemplar av *vanlig låsbråken*. De var rätt lätta att se trots att de var små eftersom de hade börjat gulna. Även några exemplar av *fjällgröe* dök upp under finkamningen. Senare fann vi ytterligare några exemplar av *vanlig låsbråken* när vi följde levén söderut. Längs levén växte även *skavfråken* och *rödkämpar*, som båda verkar trivas på sandiga jordar.

I vattnet startade vi med att spana in en stor *kräfta*. *Taggsporigt braxengräs*, *vårtsporigt braxengräs*, *sylört* och *pilblad* gjorde kräftan sällskap i vattnet. I ett

något skyddat läge på nedströmssidan av en liten klippö stod *kung Karls spira*. Strandfloran är annars inte speciellt intressant här eftersom älven är korttidsreglerad vilket har resulterat i ett mycket skarpt strandhak som eroderats nedtill och en mycket smal strandzon utan den naturliga zoneringen. Paret Svedell nämnde att de för sju år sedan sett fältgentiana vid en bäck nära Lindskog. Detta måste rimligen var den bäck som går upp vid det nedersta huset (sommarestuga) och upp förbi den södra ängen. Denna äng liksom den norra var båda plöjda. Vid den södra har det antagligen varit betesmark i en lövdunge som hade frodig växtlighet. Här var ymnigt med *liljekonvalj* och dessutom fanns *ängsvide*, *måbär*, ett tiotal exemplar av *vårärt*, *ormbär*, *piprör*, *myskgräs* och fyra exemplar av *grönyxne*.

Efter en tur till en sädesåker avslutade vi med en roddtur på Kårsjön. Vi kompletterade med *gäddnate* och *notblomster* men sköldmöja letade vi förgäves efter. Trots denna miss blev det i alla fall mycket goda 310 arter inom rutan. Den stora skillnaden mellan denna ruta och övriga inventerades rutor fick mig att fundera något över vad som skiljer denna från övriga rutor. Relativt sett mycket kulturmark, närheten till Ljusnan, ett brant berg (Nötberget) och längre tid i rutan är viktiga orsaker samt att det fanns några extra rika växtplatser vilket delvis kan underordnas effekten av Ljusnan och inslaget av kulturmark.

När det gäller Ljusnans positiva effekt på floran gjorde jag en liten granskning av vilka arter som kan sägas vara bundna till Ljusnan. Till strängt Ljusnan-bundna arter har jag fört sådana som i nordvästra Hälsingland (för vissa arter gäller det även hela Hälsingland) aldrig eller ytterst sällan påträffas utanför Ljusnan. Till svagare Ljusnan-bundna arter har jag fört sådana som har sin klart huvudsakliga utbredning vid Ljusnan men som även påträffas sparsamt utanför Ljusnan. Ljusnan-gynnade arter är sådana som gynnas av de biotoper som finns vid Ljusnan men som också påträffas ofta utanför Ljusnan. Jag kom då fram till följande något generaliserade och subjektiva indelning:

Strängt Ljusnan-bundna arter (15 + 18*)

Smalfräken, ävjepilört*, vattenpilört, fjällnejlika, kärrstjärnblomma*, hornsärv*, mosippa, strandgyllen, fyrling*, fjällvedel, vårärt, kärrviol*, sandviol*, nordslamkrypa*, tretalig slamkrypa*, fackelblomster*, rödlånke*, hönsbär*, fjällkvanne, strandlysing*, vattenblink*, äkta förgätmigej, fjällögontröst, ävjabrodd*, svarthö*, kung Karls spira, pilblad, trubbnate*, rörflen, backstarr, myrstarr*, tågstarr och agnsäv*.

Svagare Ljusnan-bundna arter (12 + 2*)

Skavfräken, strutbräken, ängsvide, sylört, videokornell*, smålånke, åkervädd, piprör, lundelm, mannagräs, myskgräs, norrlandsstarr, skogssäv* och nålsäv.

Ljusnan-gynnade arter (17 + 4*)

Vårtsporigt braxengräs, taggsporigt braxengräs, fjällhällebräken*, klibbal, vanlig låsbräken, höstlåsbräken, backnejlika, backruta, röda vinbär, kanelros, karingtand, norrlandsviol*, bockrot, korslamkrypa*, vitmåra, strandpryl*, rödkämpar, ängsvädd, löktåg, sengröe och fjällgröe.

* = arter ej funna i rutan 16F5E.

Bengt Stridh

Tågstarr
(*Carex tenuiflora*)

Rödkämpar
(*Plantago media*)

BORRÅN och ÄNGERÅN och DET GENUINA SVENSKA LINGON-
LANDET samt SKOSHUGGARGLÄNTAN

Kårböle 16F ruta 3e/Rosa, Berit och Ally

I Borråns delta, just där den delar sig i tvenne armar för att sedan förena sig med Ängerån, just där växer ett 20-tal vilda lönnar behängda med lunglav. Fruktsättningen var minsta möjliga. På ett enda träd växte ett enda näs-par. Dessa träd lever verkligen vid sin tillvaros yttersta gräns. Somliga såg mycket trötta ut i toppen. Lunglaven var mycket riklig och vacker.

Där landskapet inte är överdrivet blommigt får man extra energi till gräs, starrar, ullar, tåg och slika strån. Vid Ängerån hamnade både klubbstarr och gräsull i artlistan. Det var enormt mycket lök-tåg både på stränderna och i vattnet. Notblomster, och lundelm är det alltid roligt att hitta. Den vackraste blomman vid åarna var videört, tätt följd av praktfull ängsvädd. Hela tiden det klingande, porlande, pratande vattnet i öronen, för att inte kunna glömma vad som för artrikedomen med sig till Kårböles i övrigt karga men mycket natursköna marker. Det är vattnet, det strömmande vattnet, som gör lövbårderna kring Borrån möjliga. Där fanns i myckenhet Olvon, Tibast, Brakved, Hägg, Rosa var också där, Gåråal, Asp, Rönn, Lönn och Glasbjörk. Alla andra örter, gräs, flygfän, fiskar och fåglar dras ju till dessa biotoper; det förstod vi lätt.

Vidare förtrollades vi något av det bronsålderskulliga lavlandskapet vid Igeltjärn, innehållande tall och drösvis med lingon. Mycket lättinventerat. Det var som att gå livslevande in i en pyntad adventsljusstake med flugsvampar och allt. Överallt kunde blicken landa på nästa mjuka rundade kulle, och nästa och nästa. Man önskar det skulle växa ryl där. Men Rylen ska man helst ta och önska sig ute vid kusten om man önskar bli bönhörd i Hälsingland. Sade Anders.

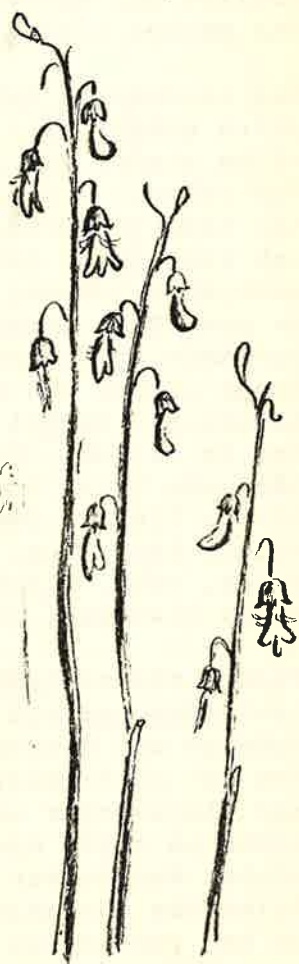
Ally (som bor däruppe) visste en skogshuggarglänta på skogen som heter Högbrand. Där var nu sommarblomningen förbi, men frodigheten, humlen, hallonen, svarta vinbären, källarkullen, pottan och johannesörten fanns kvar. Vi som vet vad Harry Martinson låtit meddela om skogens gläntor redan för femtio år sedan, vi far aldrig en glänta förbi. Det är som markernas små kammare och finrum, och dit far man för att hälsa på, vila sig och äta matsäck. Då blir man mätt i magen, men på botaniserandet blir man visst aldrig mätt. Sade Rosa, Berit och Ally.

Text: Berit Berglund

Bild: Ally Lindfors

VIDEÖRT

NOTBLOMSTER

MÅROR I SÖDERHAMN

Vitmårans förekomst i Hälsingland verkar enligt artikel i förra numret möjligen vara en inventareffekt då den i nordväst syns trivas bäst bland våtmarksarter, men i sydost mera i torrmarker. I Söderhamns kommun förekommer vitmåran efter vägrenar, åkermark i träda, skogsbryn, järnvägsbankar men även efter Ljusnan och Marmen. Eftersom Ljusnan och Voxnan är noggrant inventerade blir vitmårans många förekomster vid dessa vattendrag i viss mån en inventareffekt. Jag tror att den trivs efter stränder mera på grund av förekomsten av grus och sand än på grund av våta. På ren myrmark har jag ej påträffat någon vitmåra.

Sumpmåran är ganska sällsynt i Söderhamn som framgår av inventerarnas krysslister från Söderhamn. Den växer i diken, försumpade övergivna åkrar och ibland på åkrar där man fraktat bort matjorden.

Stormåran, jämte *vattenmåran*, är mycket vanlig i Söderhamn och är väl en av de arter som ökat mest i landskapet under det sista seklet. I Hartmans hälsingeflora från 1854 är stormåran så sällsynt att den är rapporterad bara på ett ställe; nämligen Brukstägten, Söderhamn. Hos Wiström 1898 (Helsinglands fanerogamer och pteridofyter) anses den finnas flerstädes i hela landskapet.

Dvärgmåran ansågs förekomma på gungflyn i en tidigare artikel, men detta är inte min erfarenhet. Jag har funnit dvärgmåra i gruset vid Ålsjön på det ställe vid E4 där man dämde upp vattnet vid en dammbyggnation i Östanbo och på stranden efter en muddring av Lugnsjön. I sjön Noppilamm, Los, fanns den på en mossig sten nära vattnet, så hög fuktighet är väl en förutsättning för att den skall leva.

Det är väl nu klart att av snärjmåroarna så är det *småsnärjmåra* (*Galium spurium* ssp *vaillantii*) som är den vanliga i Hälsingland och inte den närstående *snärjmåra* (*Galium aparine*) som är medtagen på våra krysslister.

Åke Ågren

MYGGBLOMSTRETS BOLDA LIV OCH FÖRÖKNING

Många har väl observerat det lilla bräm av grönt "pulver", som sitter på kanten av myggbloomstrets blad, koncentrerat kring bladspetsen. Man kan läsa, att detta är groddknoppar, placerade på ett ställe, som för svenska växter är lite ovanligt. Vilken roll dessa groddknoppar spelar är kanske mindre bekant.

Under gynsamma tillväxtbetingelser, som vi uppenbarligen har haft denna sommar, kan man få se tydliga exempel på hur förökningen med groddknoppar fungerar. En groddknopp (eller en hel klunga av sådana) kan börja växa i mörkret nere i mossan, sända ut spindelvävtunna rottrådar (ej avbildade), och öka kraftigt i volym långt innan den når ytan och blir grön. Uppenbarligen lever den då saprofyiskt eller parasitiskt. Knoppen anlägger redan när den är 2 mm lång bladanlag, som vid 3-5 mm längd är två till antalet.

Märkligt nog utvecklas nya groddknoppar redan på bladanlagen, så tidigt som när moder-groddknoppen är bara 2 mm lång och fortfarande helt vit. Dessa kan i sin tur sannolikt börja växa, och möjligheten finns här för ett helt klorofyllöst liv med vegetativ förökning. Dock växer nog majoriteten av groddknopparna upp över markytan, blir gröna, och utvecklar blad och så småningom blommor.

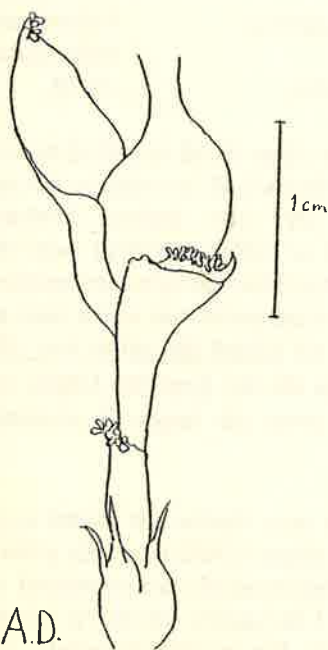
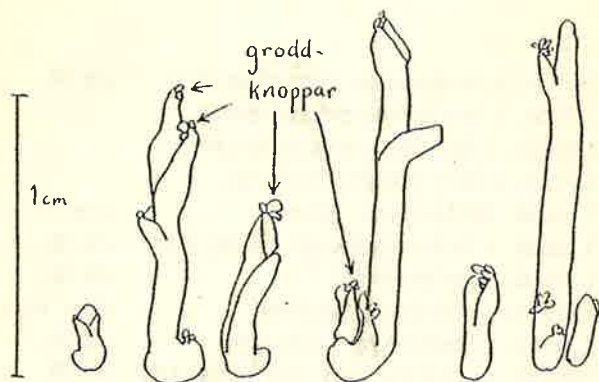
När plantan har kommit upp över mossytan, blir den perenn, men måste för att klara av det växa i kapp med vitmossan, vilket är c:a 2 cm per år. Varje år anläggs vid bladbasen en "lök", som tjänar som upplagsplats för näring till nästa års skott, som i sin tur utvecklar ett blad c:a 2 cm högre upp, även det med en lök vid sin bas.

När blommor utvecklas kan även könlig förökning äga rum. På de plantor, som studerats här, fanns svällande fruktämnen på c:a 1/4 av blomresterna, de övriga var obefruktade och förtvinade.

Myggbloomstret har alltså sällat sig till den långa rad av inhemska norrlandsväxter, som trots att de är kända som blomväxter också har en effektiv vegetativ

förökning. Denna tycks vara lika nödvändig för norrlandsväxterna, som botaniserandet i regnställ är för Hälsinge-florans tillblivelse.

Anders Delin

↑
Till största delen vita skott,
i olika stadier av utveckling
från groddknoppar.
Även på mycket små skott
finns nya groddknoppar.

← Basen av en grön, perenn,
planta, med "lök" och
med groddknoppar på blad-
kanterna.

Myggblomster från kör-
spår i myr, Arbrå,
Vallsta, mellan Rottnäs
och Bygges, 156464546,
9 aug 1988.

KLIBBAL OCH HÖGSTA KUSTLINJEN

Vi är nog flera inom GÄBS som noterat att klibbal ogärna går över högsta kustlinjen (HK). HK varierar mellan ca 215 och 255 m.ö.h. i Hälsingland. Dessutom har jag ibland drabbats av misstanken av att det verkar som att det finns en koncentration av klibbal runt HK. För att testa dessa teorier har jag nedan listat mina fynd av klibbal tillsammans med höjd över havet.

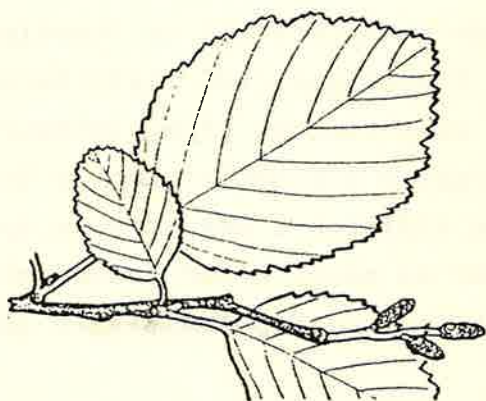
Höjd (m.ö.h.)	5x5 km ruta	Församling, plats, biotop	Kommentarer
235	15G9H	Delsbo, o Renåsvallen, sumpskog/kärr	vid HK
140	16G0F	Delsbo, s Gryttjesberget, sumpskog	
195	16G1E	Ljusdal, s Rossåsen, sumpskog/kärr	
130	16G1F	Delsbo, v Norr-Lången, bäckkant	
300	16G3E	Ljusdal, Skråstjärn, sjökant	ovan HK
250	16G4A	Ljusdal, v Gråkvärnsberget, fuktig skog	vid HK
250	16G4J	Ljusdal, Svartån, åkant	vid HK
240-285	16G5/6C	Ljusdal, Gissebäcken, bäckkant	vid + ovan HK
240	16G6C	Ljusdal, v Lindmoren, fuktig skog	vid HK
235	16G6C	Ljusdal, Klockarån, åkant och fuktig skog	vid HK
240	16G6C	Ljusdal, Lindmoren, sumpskog	vid HK
175	16G3B	Ljusdal, Leån, åkant	
195	16F3H	Färila, Enån, åkant	Mellanljusnan
170	16F3I	Färila, Kölströmmen, sumpskog	Mellanljusnan
210	16F3I	Färila, Sorgån, åkant	Mellanljusnan
235	16F5E	Kårböle, Kårböle, sumpskog	vid HK

I de trakter som ovanstående förekomster berör ligger HK på ca 240±5 m.ö.h. Det vill säga på hälften av de 16 platserna växer klibbal vid HK om man tar hänsyn till felmarginalerna vid bestämning av höjden för ovan angivna förekomster (uppskättningsvis ±5 m). Endast på två platser är klibbal påträffad ovan HK. En viss anhopning av klibballokaler råder runt Klockarsjön med fyra förekomster och Mellanljusnan med tre förekomster. Något förenklat skulle man kunna säga att de inledande teorierna verkar gälla, det vill säga att klibbal går sällan över HK och att klibbal trivs vid HK. Därtill kan man lägga att det även för klibbal verkar finnas en "älveffekt", det vill säga att vissa arter går längre åt nordväst vid Ljusnan än i det omgivande landskapet.

Slutsatserna ovan leder naturligtvis till frågor som: Varför går klibbal ej gärna över HK?, Varför trivs klibbal vid HK?. Kanske någon i GÄBS läsekrets sitter inne med svaren på dessa frågor?. Det skulle naturligtvis också vara intressant att få in flera höjduppgifter för klibbalförekomster i de västra och norra delarna av Hälsingland för att få bättre statistik. Sänd gärna dina uppgifter till mig!

Klibbal
(*Alnus glutinosa*)

Gråal
(*Alnus incana*)

FRÅN SPHAGNUMKURSEN I MALUNG.

Den 11-14:e augusti deltog jag tillsammans med 19 andra i en mycket lärorik och välorganiserad Sphagnumkurs på Malungs Folkhögskola. Kursen leddes av några av våra främsta kännare inom området Tomas Hallingbäck och Pell Algot Eriksson; samt högskolelärare John-Erik Eriksson.

Varför åkte vi just till Malungstrakten för att studera detta svåra moss-släkte? Jo, Pell Algot Eriksson bosatt i närliggande Malungsfors berättar att detta område är relativt nederbördsrikt och ganska kyligt. Mycket vatten tillförs och lite avdunster vilket gynnar vitmossorna; detta förhållande återspeglar sig i en stor procent torvmarksareal. Geografin iövrigt gör också att där finns arter med olika utbredningsmönster på ett relativt begränsat område.

Och visst hittade vi mycket! 38 av Skandinavians drygt 40 arter. Ytterligare två flytvitmossa (*Sph. cuspidatum*) och sumpvitmossa (*Sph. palustre*) hämtade från Göteborgstrakten demonstrerades av Tomas Hallingbäck. Aldrig tidigare i den svenska sphagnologins historia har så många arter samtidigt legat snyggt ordnade i var sin papperstallrik på samma bord!

Utöver kvällarnas bestämningsarbete fik vi också lite ny teoretisk kunskap. En av kursdeltagarna, Nils Cronberg, forskarstuderande från Lund, berättade om vitmossornas reproduktionsbiologi och sitt eget arbete med *Acutifolia*-gruppen.

Vidare gästades vi av vår store botanist Hugo Sjörs,* som höll ett föredrag om sphagnumarternas ekologi. Där behandlades bl.a. kalhyggens, skyddsdikningens och kalkningens förödande effekt på vitmossorna. Vi diskuterade också försurningens kanske gynnande effekt på just vitmossor. Exempelvis tycks sphagnumarter öka på andra arters bekostning i rikkärrsområdena, och på botten av försurade sjöar i landets södra del ökar hornvitmossa (*Sph. auriculatum*) kraftigt.

I det följande tänkte jag att ge en översiktsbild av var de här i länet vanliga vitmossearterna växer. Alla är knutna till fuktig miljö, men en del tål torrare perioder. På grund av sin ringa kontakt med marken har vitmossorna en mycket större ekologisk spännvidd än kärlväxterna, som tar upp nästan all vatten och näring genom rötterna. Växtplatsen beror också ganska mycket på geografin. Exempelvis "vandrar" kärrarterna ut på mossen söderut i Sverige, och rikkärrarterna finns i mellankärr (eller t.o.m. fattigkärr) norrut.

Praktvitmossa (*Sph. magellanicum*) är en riktig allmiljöart som med sin vackra, oftast mörkröda färg lyser upp lite här och var. Två andra arter med varierande växtmiljöer är klubbvitmossa (*Sph. angustifolium*) och uddvitmossa (*Sph. fallax*).

*Sjörs har beskrivit brun glansvitmossa (*Sph. subfulvum*) och har hittat en del bestånd i Dalarna av spatelvitmossa (*Sph. angermanicum*), som iövrigt är sällsynt i Sverige.

Vid sjöstränder hittar man tät vitmossa (*Sph. compactum*) och klyvbladsvitmossa (*Sph. riparium*) och på översvämmade ställen ibland skedvitmossa (*Sph. platyphyllum*).

Efter skogsbäckarna finns det gott om granvitmossa (*Sph. girgensohnii*) och norrut även blek vitmossa (*Sph. aongstroemii*).

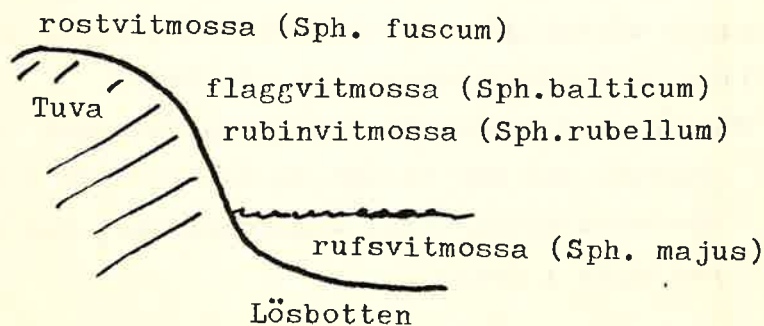
Tallsumpskogen är rik på brokvitmossa (*Sph. russo-wii*) och norrut den fina rundhuvade bollvitmossa (*Sph. wulfianum*).

I frisk granskog är granvitmossa (*Sph. girgensohnii*) dominerande och i inlandet även kantvitmossa (*Sph. quinquefarium*) i äldre, blockig terräng; i skogskanten växer krattvitmossa (*Sph. centrale*).

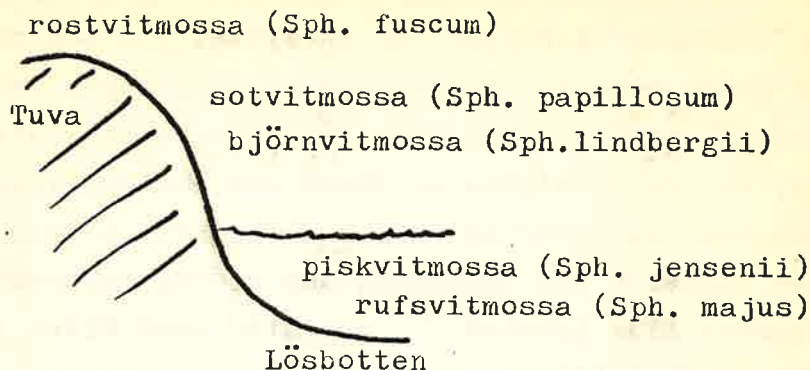
Tallvitmossa är typisk i hållmarksskog i små fuktiga (*Sph. capillifolium*) svackor, men även i sumpskog.

I öppna källkärr hittar man klyvbladsvitmossa (*Sph. riparium*) och i skuggade spärrvitmossa (*Sph. spuarosum*) och källvitmossa (*Sph. flexuosum*), samt den något mera krävande knoppvitmossa (*Sph. teres*). På myrmarkerna är gradienten "vått-torrt" avgörande för arternas växtplats:

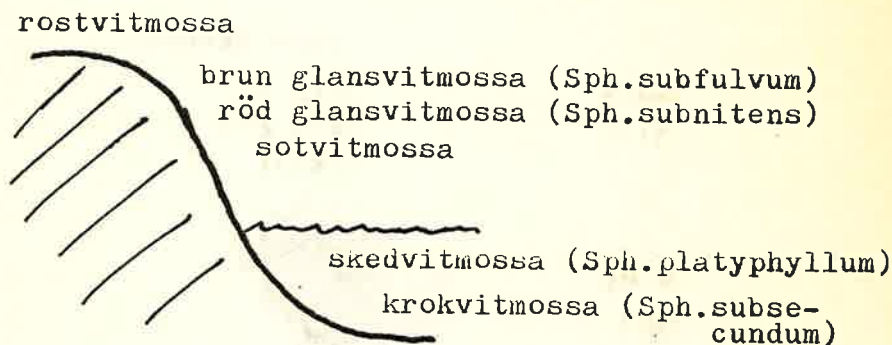
Mosse:

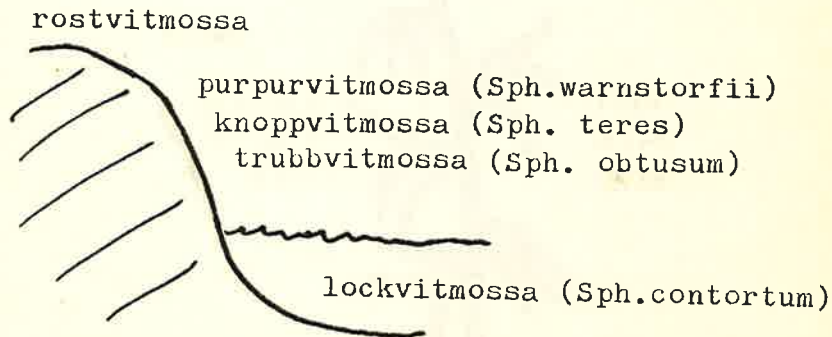
Fattigkärr:

Mellankärr:

Rikkärr:

Som bestämnings- och beskrivningslitteratur tycker jag "Vitmossor i Norden" är en mycket fin och praktisk liten bok. Den är utgiven av föreningen "Mossornas Vänner" ; men tyvärr för närvarande slutsåld - ny, reviderad utgåva är under utformning. Vidare finns bestämningsnyckel och bra färgfoto i "Mossor" av Hallingbäck och Holmåsen. Som större referensverk må nämnas Elsa Nyholms "Illustrated Moss Flora of Fennoscandia" (II,6).

Håll dig inte tillbaka - studiet av vitmossorna är nog svårt, men mycket fascinerande.

Jens Hansen.

MYRSTARREN VID JOHANS LOKE - OM GÄCKANDE GAMLA VÄXTLOKALER

Denna berättelse handlar om den ibland svåra konsten att återfinna gamla växtlokaler. Den börjar i Lund, där Gunnar Nilsson i vintras gick igenom herbariets samlingar från Gästrikland och Hälsingland. Av *Carex heleonastes* fanns bl.a. en kollekt med påskriften: "Loos, Kyrkbyn, Johans loke, Gottfrid Lidman 1935". Det var en av de få etiketter, som hade en så noggrann lokaluppgift, att det tycktes löna sig att söka efter den. Det var också viktigt att försöka återfinna myrstarren, som ingen i modern tid hade sett i Los.

Inför sommarens inventeringsdagar i Los vidarebefordrade jag alltså denna uppgift till Torbjörn Eliasson, som är född och bosatt i Los och har den kombination av lokalkännedom och växtkännedom, som borde göra det möjligt att återfinna starren.

Loke är i Los benämningen på en göl. Det finns flera lokar med namn, men Johans loke finns inte på ekonomiska kartan, och namnet används inte längre allmänt i Los. Småningom fick dock Torbjörn hjälp av en av de närmast boende - dock var det någon kilometer bort i skogen, ner emot Hästtjärn, och inte alldeles lättfunnet. Loken ligger bland hyggen och medelålders skog, i nedre änden av en smal björkbevuxen myr. Den syns inte förrän man är 10 meter från den och banar sig väg mellan viden och andra buskar. Den är 10 m i diameter. Där låg den nu - men var det rätt loke? Torbjörn försökte förstås få detta bekräftat genom att söka efter myrstarren. Den fann han inte, men kraftiga "bunkar" av blåsstarr och något mindre sådana av en annan starr, vars fruktgömmen tyvärr nästan samtliga hade fallit av, vilket gjorde den något svåridentifierad.

I detta skede kom jag åter in i denna historia. I Torbjörns kök tittade jag på ett par strån av den "avbarrade" starren, och blev inte klok på den, men lade inte ned så mycket arbete på den, eftersom vi ju skulle tillbaka till platsen. Torbjörn visade mig på vägen genom skogen ett "bifynd", som han gjort under letandet: i en sänka mellan de skogbevuxna åsar-

na växte c:a 1000 fältgentianor, nu överblommade.

I loken växte täta och frodiga bestånd av blåsstarr, hästsvans och gyttrad igelknopp. Det fanns inget vatten i den. De mindre starrtuvorna visade sig så småningom vara *Carex elongata*, rankstarr, i dessa trakter sällsynt. Men det var ju myrstarr vi skulle ha tag på, dels för att få bekräftat att den finns i Los, dels för att vi ville veta om det var Johans loke vi trampade i och inte någon annans.

Det blev mycket trampande och huksittande i och omkring loken, men miljön var inte särskilt passande för myrstarr, med sin oerhört täta och dominerande högstarrvegetation och med busksnären alldeles intill. Så befann jag mig sittande med en gammal stock framför knäna och några strån kittlande i ansiktet. De växte på stocken: hundstarr, sumpstarr och lite annat - ja något annat var det verkligen! Sakta klarnade bilden av myrstarr vid korpåsen i Hassela 1987 och sammanföll med de synintryck stråna på stocken gav mig: raka mm-grova strån med tre tätt sittande småax i toppen, matt och ganska mörkt gråbruna frukter med spröt, som var aningen längre än på nickstarr, men betydligt kortare än på stjärnstarr. Raka uppåtriktade blad, bara 2mm breda och mot spetsarna jämt avsmalnande, hopvikta till en trekantig form, som kändes mycket tydligt när man rullade bladspetsen mellan fingrarna. Både stråets övre del och bladen var sträva, och hela växten tämligen styv. Bladen liknade mest dystarrens blad.

Det stod c:a 10 plantor på stocken, och endast där. Stocken låg nog där redan 1935, och starren kan ha vuxit på den även då, trots att Gottfrid Lidman inte särskilt nämnde det. Torbjörn och jag var överens om, att det här var nog Johans loke i alla fall. För att inte nästa generation ska behöva leta lika mycket ger jag koordinaterna enligt Rubin-systemet: 15F9D1807. Även om artens Los-population klarat sig 55 år på stocken, var vi ändå lite oroliga för dess framtida öden i socknen. Stocken skulle ju så småningom förmultna, och nya stockar tillförs knappast i det moderna skogsbruket. Vi letade alltså noga igenom den långsmala myr, som norrifrån tömmer sitt vatten i loken. Där fanns massor med annan starr, mest sträng-

starr med övervägande sterila skott, men vi såg ingen myrstarr. Vi återvände till Johans loke och fotograferade ett av stråna, eftersom jag inte ville ta något av dessa fåtaliga strån som belägg.

Glada över återfyndet men osäkra på artens framtidsutsikter gav vi oss iväg till ett annat myrområde, c:a 600 m SO om Blistertjärn, som ingen hade inventerat, såvitt vi visste. Myren smalnar av och passerar en tröskel, och nedanför den ett våtare parti, nästan som en loke. Där fanns åter myrstarr, och på detta ställe i större mängder, tillsammans med bl.a. kärrull.

Denna historia belyser några problem i inventeringsarbetet för Hälsinglands Flora.

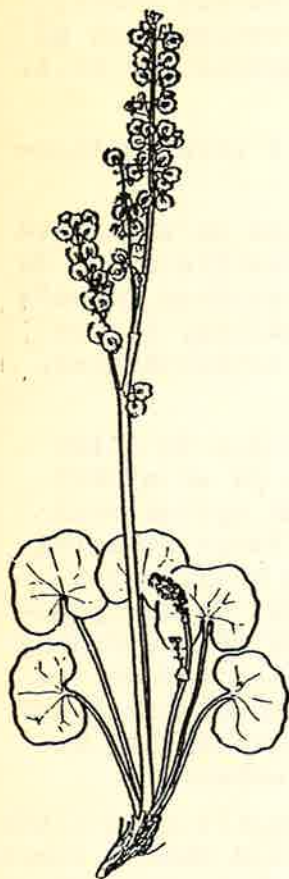
1. Det finns mängder av gamla uppgifter om sällsynta arter, uppgifter som vi inte lyckas verifiera. Om de gäller kulturlandskapets växter, kan orsaken förstås vara kulturlandskapets kraftiga omvandling. Annars är orsaken i allmänhet inte felaktig artbestämning, utan bristfällig lokalangivelse.

2. Många sällsynta arter lever kvar sedan 50 eller 100 år med en mycket liten population på en mycket liten yta. De är mycket uthålliga, men nyetablerar sig dåligt i den miljö där de växer. Varje störning av miljön är en stor risk, som kan ge möjligheter till nyetablering, men oftast sannolikt skadar populationen. Detta har stor betydelse för vår bedömning av arters behov av skydd. Förutom fallet med de tio plantorna av myrstarr i Johans loke kan nämnas t.ex. att Hälsinglands kända population av grönbräken är sex plantor i ett bergstup på 30 X 5 meter.

3. Uppdraget att kontrollera gamla uppgifter ur litteratur eller ur herbarier ger inte alltid önskat resultat. Ofta finner man på vägen andra saker, som kan vara lika intressanta. Visserligen är det förutsättningslösa strövandet och letandet en spännande sysselsättning i sig själv, men sökandet efter en art på en gammal lokal ger en extra krydda åt inventerandet. Det finns många fantasieggande och förmodligen korrekt artbestämda gamla fynd, vars lokaler vi fortfarande inte lyckats återfinna, t.ex. fjällsyra på Middags-

berget i Ytterhogdal, lappljung vid Hästtjärn i Los, dvärgvide vid landsvägen 1 km från Kårböleskog, klippbräcka vid Vålsjö by i Järvsö eller fjällviva vid Tensberg i Los. Det är onekligen en utmaning att försöka få dessa arters förekomst i landskapet bekräftad innan inventeringsarbetet ska sammanfattas i vår nya landskapsflora.

Anders Delin

Fjällsyra
(*Oxyria digyna*)

Myrstarr
(*Carex heleonastes*)

MANUSSTOPP

måndag den 9 januari 1989

TÄVLINGEN AVGJORD

Så har då gåtan fått sin lösning. Det rätta svaret är ängsvädd. Bland de tio vanligaste följecarterna får man inte så mycket hjälp av gråal, tall och glasbjörk som alla är vittspridda. Bättre hjälp ger blåtåtel och kråklöver som växer på stränder eller i kärr. Vitmåra finner man på stränder eller kulturmark och slutsatsen blir då alltså att det måste vara en art som huvudsakligen växer på stränder vilket även framgår rätt väl av utbredningskartan. Att sedan pricka in rätt art kan möjligen vara något svårare men i alla fall 50% av de som vågat spekulera hade kommit till rätt slutsats. Ängsvädd kan även förekomma på fuktig ängsmark, men dessa förekomster är betydligt ovanligare i Hälsingland.

Det först öppnade rätta svaret hade sänts in av Arnold Larsson i Johannesberg, Delsbo. Grattis Arnold!. Som belöning får du den utmärkta boken "Nordisk fjällflora" av Örjan Nilsson.

RÄTTELSE I NR 2/1988

En av våra många kunniga läsare av Växter i Hälsingland och Gästrikland har helt riktigt påpekat att framsidebilden för föregående nummer ej föreställer örnbräken. Rätt namn skall vara träjon.

På s 9 angavs felaktigt att slakstarr heter *Carex adelostoma* på latin. Det rätta namnet skall förstås vara *Carex laxa*.

Latin för stenbär skall vara *Rubus saxatilis* och ej *Rubus saxatile* (s 31).

Naturligtvis är *Galium triflorum* och ej *Galium odoratum* rätt latinskt namn för myskmåra (s 39).

Redaktionen ber om ursäkt för ovanstående beklagliga missöden som skall belastas redaktionen och ej bidragsgivarna.

INNEHÅLL

- 4 4 dagar med GÄBS i ruta 16F5E.
Bengt Stridh.
- 11 Borrån och Ängerån och det genuina svenska lingonlandet samt
skogshuggargläntan.
Berit Berglund.
- 13 Måror i Söderhamn.
Åke Ågren.
- 14 Myggblomstrets dolda liv och förökning.
Anders Delin.
- 16 Klibbal och högsta kustlinjen.
Bengt Stridh.
- 18 Från Sphagnumkursen i Malung.
Jens Hansen.
- 23 Myrstarren vid Johans loke - om gäckande gamla växtlokaler.
Anders Delin.
- 27 Tävlingen avgjord.
- 27 RÄTTELSER.

Kom ihåg **HÖSTMÖTET** lördag den 15 oktober!